

ЉУБИЦА ЧАКАРЕВИЋ У ВИХОРУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Милена Жикић

Универзитет Привредна академија у Новом Саду,
Фармацеутски факултет

У раду је приказан живот српске жене за време окупације у току Првог светског рата. Љубица Чакаревић, учитељица у Ужицу, била је срчана млада девојка која је у жељи да са својим Ужичанима подели живот у избеглишту дошла на Солунски фронт са групом српских добровољаца. Не страхујући за свој живот, вођена жељом да се сретне са Солунцима, преживела је бугарску паљбу и за своју пожртвованост одликована Златном медаљом за храброст.

Кључне речи: *Први светски рат, Србија, Солунски фронт, Љубица Чакаревић*

Љубица Чакаревић родила се 1. јула 1894. године у Ужицу. У родном граду завршила је основну школу и гимназију, а учитељску школу у Крагујевцу. Учитељски позив био је традиција у њиховој породици, будући да су јој и отац и најстарији брат Милутин били учитељи. Љубица је у току 1912. године привођила студије крају, а учитељски испит положила крајем исте године.¹ Заједно са братом Милутином обављала је учитељски посао у насељу Мачкат, у Златиборском округу.²

Тежња за ослобођењем српске територије од вишевековне турске власти ујединила је Чакаревиће у борби у Балканским ратовима. Љубица је у току 1912. и 1913. године обављала учитељски посао. Док су јој се отац и брат борили на фронту према Дрини, Љубица и сестра Милица биле су болничарке у војној болници у Ужицу. Аустроугарска војска почела је жестоке нападе у августу 1914. године, који су означили почетак крвавих борби до краја те године. Посебно су били упамћени напади аустроугарске 5. армије у септембру на десној обали Дрине.³ Исцрпљујуће борбе на Гучеву и Мачковом камену обележиле су други талас непријатељских напада на граници Дрине. Ужице је тих дана било обавијено црним барјацима, који су се вијорили ско-

¹ Ж. Марковић, *Знамените жене Србије*. [1], Деспотовац 1997, стр. 155–156.

² *Жене солунци говоре*, [сакупио и приредио] Антоније Ђурић /треће издање/ Београд 2014., стр. 203.

³ Чињеница која најбоље илуструје борбу јесте да је у току 21. септембра Мачков камен прелазео четири пута из српских у аустријске руке. (Ж. Мишић, *Моје успомене* / припремио за штампу и допунио Саво Скоко /, Београд 1990., стр. 303).

ро на свим кућама које су у бој послале своје јунаке⁴ предвођене Душаном Пурићем, командантом 4. пешадијског пука 1. позива.⁵ Љубица је за време борби са мајком, сестрама и браћом боравила код познаника у Поморављу.

Трећа аустроугарска офанзива на Србију уследила је у новембру и била обележена заузимањем градова у Западној Србији (Ваљева, Лајковца), што је условило повлачење српске Прве армије и ужичке војске са подручја јужно од Крупња, чиме је престоница остала без одбране. Аустроугарска је без борбе заузела Београд 3. децембра.

Деветомесечно затишје које је трајало до 6. октобра 1915. године, завршено је артиљеријским нападом немачке и аустроугарске армије на Београд у 7 часова. Становништво је одлазило у Јагодину. На југу Србије, на македонском фронту, била је ангажована бугарска војска која је 22. октобра заузела Скопље, а 26. октобра Качаничку клисуру. Српска војска је једино имала подршку од Црне Горе, док се француске и британске силе нису ангажовале у пружању помоћи, а Русија је била сувише далеко. У таквој ситуацији српска војска се повлачила у правцу Косова.⁶ Љубица је одлучила да се повуче са војском, а са њом је кренуо и њен петнаестогодишњи брат Чедомир. Заједно су стигли у Нову Варош где их је сачекао отац. Међутим, Љубица је била приморана да се врати у Ужице, јер није било коња који би је пренео даље. У јануару 1916. године вратила се у Ужице које је од 11. фебруара поменуте године припадало аустроугарској окупационој зони. Град је имао Окружну и Среску војну команду, жандармеријску команду и пошту.⁷

Имајући у виду њен позив, окупатор јој је понудио посао. Окружни командант из Ужица, у извештају за март 1916. године, констатовао је да домаће учитељице нису заинтересоване за рад у школи. Овај закључак односио се на одлуку учитељице Љубице, јер је одбила да се посвети образовању деце. Није се слагала са окупаторском политиком образовања која је подразумевала уништење националне свести о независној држави, као и потискивање образованих слојева у Србији.⁸ Љубица је одлучила да се посвети пољопривреди, изолује од окупатора и на тај начин својој породици обезбеди средства за живот. Осим тога, била је најспособнија у породици, па је и морала да се стара о браћи и сестрама. До краја 1916. године Чакаревићева је била посвећена имању.⁹ За разлику од аустроугарске окупационе зоне, у бугарској зони није било избора: учитељице, учитељи, као и свештеници, били су интернирани.¹⁰

⁴ Жене солунци говоре..., стр. 203–204.

⁵ Рођен је у Ивањици 1873. године. Завршио је Војну академију 1894. године. Активно учествовао у Првом и Другом балканском рату. У Кумановској бици његов пук је освојио Зебрњак. У току Другог балканског рата био је командант Другог пешадијског пука „Књаз Милош” и посебно се истакао у Брегалничкој бици. У току Првог светског рата командовао је Четвртим пуком „Стеван Немања”, који је био у саставу ужичке војске и заједно са црногорско-санџачком војском вршио продор преко Дрине. На Мачковом камену Четврти пук је био у саставу Дунавске дивизије. У судару прса у прса у ноћи између 21. и 22. септембра погинуо је, а за показану храброст у одбрани отаџбине постхумно је унапређен у чин пуковника.

⁶ А. Митровић Андреј, *Србија у Првом светском рату*, Београд 1984., стр. 247–253.

⁷ Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони*, Београд 2000, стр. 16, 71.

⁸ Б. Младеновић, *Град...*, стр. 110, 126.

⁹ Жене солунци говоре..., стр. 204–210.

¹⁰ АС, МИД, ПО, ролна 507, документ ХV/606.

О ситуацији у Србији за време окупације Љубица је дописнику *Ратног дневника* казала: „Боље, не питајте. Храна је рђава, јер је нема; Немци, односно Аустријанци све су ликвидирали.¹¹ Лекара је недовољно. Лекова нема. Највише умиру девојке. Гимназије раде. Обавезни су немачки, мађарски и француски језик,¹² али сав наш свет ревносно изучава енглески и француски језик, јер сви се тамо надају да ће ту опет доћи. Свугде се пева песма „Тамо далеко“, која је са Крфа допрла у Србију.¹³ Српског новца нема у промету, а ако се тај динар наш и нађе мењати га плаћају скупље од круне. На највиђенијим местима у варошима и селима подигнута су вешала, и вешања се обично врше у пазарне дане када је највише света”.¹⁴

На почетку 1917. године Љубица није успела да се прикључи Топличком устанку, у коме је учествовао велики број жена, па и Пољакиња Јелена Лорет,¹⁵ али је сазнала да јој је отац као васпитач српске омладине ангажован у Француској.¹⁶ Желела је да оде у Француску код оца, али јој окупатор није дозволио. У јулу команда града Ужица одлучила је да ради у забавишту. „Ви ћете ове јесени бити постављени у забавишту. Тамо је потребна млада и вредна учитељица[...].”¹⁷ Љубица је остала при својој одлуци и са сестром отпутовала у Врњачку Бању, због њеног опоравка. Управу је у Врњцима њена жеља за одлазак из Ужица била све снажнија. Желела је да напусти окупирану Србију и на Солунском фронту са српским добровољцима, војницима, ратницима, борцима и Ужичанима подели слободу.¹⁸ У Врњачкој Бањи је живела њена пријатељица Андријана Јеремић која је била у контакту са српским борцима на Солунском фронту. Андријана је упознала Љубицу и Милицу са наредником Драгутином Јовановићем (војвода Луне)¹⁹ и четником Милутином Петковићем.²⁰ Драгутин Јовановић је од Врховне команде добио задатак да прикупи податке о окупатору у погледу броја пукова и наоружању у подручју Пирота, Градског, Велеса и Скопља. Након прикупљених информација свратио је у Бању и посетио оца. Његов боравак у Бањи је искористила Андријана и организовала сусрет са

¹¹ У току ратне 1916. године у Београду је наступила невиђена оскудица хране. У таквој ситуацији, било је доста имућних жена које су обезбеђивале хлеб својој породици чишћењем улица. За обављени посао добијале су ½ килограма брашна на име дневнице, која им се исплаћивала крајем недеље. За недељу дана свака жена је могла да заради 3 ½ килограма брашна. (Видети: АС, МИД, ПО, ролна 507, документ XV/637)

¹² Настава је била идеолошки обојена, а учење немачког и мађарског језика обавезно у средњим школама. Осим тога, француски језик са латинским је био једини алтернативни страни језик. Видети: А. Митровић, *Србија...*, стр. 388.

¹³ О опоравку српске војске на Крфу уз песму, видети: Сарамандић Љубомир, *Ходочашће на Крф*, Београд [2004], стр. 50–51.

¹⁴ ВА, П-3а, К.2, Ф. 2, Д. 7/24.

¹⁵ Б. Младеновић, *Пољакиња у Топличком устанку 1917. године: поводом обележавања 95-годишњице Топличког устанка*, у: *Теме*, Год. 36, бр. 3 (2012), стр. 1376–1377.

¹⁶ Француска је поред Швајцарске и Велике Британије била посвећена образовању српске омладине. Крајем 1915. године из Валоне је око стотину српских ђака упућено у Француску, као и из Солуна у Марсеј. У току пролећа 1916. године сматра се да је око 3.000 ђака (основаца и средњошколаца) и студена-та било на територији Француске. Опширније видети: А. Митровић, *Србија...*, стр. 291.

¹⁷ *Жене солунци говоре...*, стр. 213.

¹⁸ ВА, П-3а, К.2, Ф. 2, Д. 7/24.

¹⁹ Наредник у Четвртог пешадијском пуку Дринске дивизије.

²⁰ Наредник из Јагодине.

сестрама Чакаревић. Љубица је замолила наредника Јовановића да је поведе на фронт.²¹ Луне се у почетку опирао њеним молбама: „Слушај, Љубице, биће то за све нас тежак, неизванпут. [...] Треба имати много храбрости и снаге да прође-мо кроз непријатељске положаје. Овај пут није за тебе”.²² Међутим, успела је да га убеди да је поведе на Солунски фронт. Групи за Солунски фронт придружио се и Драгутинов отац Митар, као и кмет врњачке општине, Обрен Младеновић.²³

Пре поласка Љубица је скратила косу, везала реденике преко груди, ставила шајкачу, обукла цокуле и чакшире. Драгутин је био у бугарској униформи како би олакшао прелазак из Србије преко бугарског фронта. Митар је био одевен као сељак, а сви остали у полувојничкој одећи. Пут је био захтеван и ризичан. Од Бруса ишли су у правцу Куршумлије, Преполца, Лаба и стигли на Косово, где су путем Призрена, у правцу Шарпланине и Пореча стигли до Бакарног Гумна.²⁴ У Куршумлији су им нестале залихе хране, те су се нашли у незавидној ситуацији. Село Марковиће је било претворено у заристиште, јер су све куће биле спаљене. У том селу успели су да набаве храну и дуван.²⁵

У Подујеву су били камиони са бугарским војницима. Путевима су крстарили арнаутска и бугарска одељења.²⁶ Милутин је приликом извиђања терена приметио бугарског војника, веома спретног и снажног. Кундаком га је усмртио. „То је закон рата: убиј, или ћеш бити убијен [...]”.²⁷ Убрзо су наишли на бугарску патролу која се огласила пуцњевима са којом су се брзо обрачунали. Бугари су трагали за наредником Драгутином Јовановићем и обећавали награду ономе ко га пријави. Ситуација у Прилепу 1918. године била је још озбиљнија. Град је врвео од Бугара, па су Милутин, Обрен, Милоје и Драгутин одлучили да Љубицу са Драгутиновим оцем Мирчом и италијанским ратним заробљеником Пегом „вежу и спроведу као војне бегунце и јатаке”.²⁸ На путу су наишли на бугарског војника, који их је упутио према 28. пуку у коме је, према Драгутиновим речима, било потребно спровести троје везаних бегунаца, међу којима је била и Љубица. Драгутин је знао бугарски језик и једини комуницирао са бугарским војницима. У близини села Градешнице су их сачекали немачки и бугарски ровови. „Не знам колико је трајало пуцање према једном брегу, али знам да је пуцњава била ужасна. Земља се тресла.”²⁹ Све време су били изложени шрапнелима и бомбама. Боравак на непријатељском положају био је раван смрти. У близини Битоља, код села Градешница, српска војска је кренула у потрагу за немачком батеријом. Бегунци су кренули у сусрет српској војсци. Луне се први огласио речима: „Људи, браћо, не пуцајте! Овде Луне!” Група из Србије око

²¹ *Велики дани Србије: (1914-1918): сведочења* / [приредио Адам Стошић]; [превод на енглески Даница Каплани, на француски Калиопа Веселиновић, на руски Ружица Стошић, на грчки Вукица Стевовић] Београд; Крушевац 1994, стр. 448; *Жене солунци говоре...*, стр. 201, 216–217.

²² *Жене солунци говоре...*, стр. 218.

²³ Припадао пекарској чети Шумадијске дивизије.

²⁴ ВА, П-3а, К.2, Ф. 2, Д. 7/24.

²⁵ *Жене солунци говоре...*, стр. 221–222.

²⁶ Ж. Марковић, *нав. дело*, стр. 157.

²⁷ *Жене солунци говоре...*, стр. 223.

²⁸ *Исто*, стр. 226.

²⁹ *Исто*, стр. 228.

себе је окупила војнике на Солунском фронту. На фронту су се срели са Арчибалдом Рајсом, који је као прави публициста бележио стање у читавој Србији од приспеле српске групе, а пре свега од младе Ужичанке Љубице.³⁰

Дописник *Ратног дневника* Адам Р. Младеновић³¹ је 7. септембра 1918. године записао: „Само ми смо доживели да видимо и право истинито херојство, које је учинила једна наша српкињица, лепа наша Ужичанка, пребегавши овамо из Србије кроз густе редове бугарске војске, незнатих шпијуна и бодљикаве жице”.³²

Долазак Чакаревићеве пао је уочи велике војне за Србију. У септембру 1918. године, када је војска изашла из дубоких ровова и започела са савезницима офанзиву на Солунском фронту, Љубица је са групом српских бораца ишла у сусрет солунцима. На Солунском фронту сусрела се са четвртим пешадијским пуком „Стеван Немања”, који је претежно био састављен од Ужичана, упамћен по бици на Мачковом камену, у којој је страдао потпуковник Душан Пурић.

Српска група је добила позив од Врховне команде да се истој јави. У Буковику су их дочекале војводе Степа Степановић и Живојин Мишић. Одликована је Златном медаљом за храброст Милош Обилић.³³ Указ о одликовању је извршен 29. августа 1918. године.³⁴

Дана 15. септембра Србија је почела да васкрсава захваљујући начелнику штаба, војводи Живојину Мишићу, генералу и команданту Прве армије Петру Бојовићу и војводи и команданту Друге армије, Степи Степановићу.³⁵ Добром организацијом српских војвода до краја септембра српска армија је стигла до Куманова, док је уласком француске коњичке бригаде у Скопље Бугарска била приморана на капитулацију 30. септембра. Увидевши да је крај рата на видику, немачки цар Виљем II је изјавио: „Шездесет две хиљаде Срба решили су исход рата. Срамота!”³⁶ Пратећи солунце и Љубица је 29. октобра ушла у ослобођени родни град.

Љубица Чакаревић није била борац на фронту, али је својом храброшћу и одважношћу успела да преживи под бугарским бомбама и куршумима, прешла бугарску границу и стигла на Солунски фронт, међу своје Србе.

³⁰ Исто, стр. 232.

³¹ Адам Р. Младеновић (1888–1929), књижевник и учесник Првог светског рата. Рођен је у Голупцу, основну школу је завршио у Београду, а гимназију у Петрограду. Био је за време Првог светског рата дописник руског листа *Сејет*. Године 1918. завршио је Правни факултет у Београду. Преминуо је као резервни капетан I класе и секретар државног првобранилаштва 1929. године.

³² ВА, П-3а, К. 2, Ф. 2, Д. 7/24.

³³ Осим Љубице одликовани су и њени предводници за показану храброст приликом прелаза из Србије преко бугарског фронта. Златним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима: наредника 4. пешадијског пука Драгутина Јовановића. Сребрним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима: наредника Милутина Петковића, из расформираног Добровољачког одреда. Златном медаљом за храброст Обрена Младеновића, из пекарске чете Шумадијске дивизије; Мирчу Јовановића и Љубицу Чакаревићеву, учитељицу.

³⁴ *Службени војни лист*, Год. 37, бр. 34, 15. септембар 1918, стр. [457–458]

³⁵ А. Митровић, *нав. дело*, стр. 543–544.

³⁶ П. Опачић, *Завршетак првог светског рата - пробој Солунског фронта – почетак слома војних снага централних сила и стварање Југославије*, у: Архив за историју здравствене културе Србије, Год. 18, бр. 1-2/ 1989, стр. 12.

Извори и литература

Необјављени извори

[1] Архив Србије – Београд (АС), Министарство иностраних дела – Београд (1838-1920) – политичко одељење (МИД-ПО).

[2] Војни архив – Београд (ВА), Пописник бр. За – Архивска грађа материјалних одељења и органа Врховне команде (неоперативног карактера) од 1914. до 1920. године.

Објављени извори

[1] Службени војни лист, год. 37, бр. 34, 15. септембар 1918, стр. [457–458].

Мемоарска грађа

[1] Мишић Живојин, *Моје успомене* / припремио за штампу и допунио Саво Скоко /, Београд 1990.

Литература

[1] *Велики дани Србије: (1914–1918): сведочења* / [приредио Адам Стошић]; [превод на енглески Даница Каплани, на француски Калиопа Веселиновић, на руски Ружица Стошић, на грчки Вукица Стевовић] Београд ; Крушевац 1994.

[2] *Жене солунци говоре*, [сакупио и приредио] Антоније Ђурић /треће издање/ Београд 2014.

[3] Марковић Жика, *Знамените жене Србије*. [1], Деспотовац; Београд 1997.

[4] Митровић Андреј, *Србија у Првом светском рату*, Београд 1984.

[5] Младеновић Божица Б., *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији од 1916. до 1918. године*, Београд 2000.

[6] Младеновић Божица, *Пољациња у Топличком устанку 1917. године: поводом обележавања 95-годишњице Топличког устанка*, у: *Теме*, Год. 36, бр. 3 (2012), стр. 1371–1378.

[7] Опачић Петар, *Завршетак првог светског рата – пробој Солунског фронта – почетак слома војних снага централних сила и стварање Југославије*, у: *Архив за историју здравствене културе Србије*, Год. 18, бр. 1-2/ 1989, стр. 7-17.

[8] Сарамандић Љубомир, *Ходочашће на Крф*, Београд [2004].